

EŞİTLİK VE ADALET KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE MÜSLÜMAN KADINLARDA TOPLUMSAL CİNSİYET ÖRÜNTÜLERİ

İhsan TOKER

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Kadınlar ve din arasındaki ilişki tek yanlı, durağan veya değişmeyen nitelikte bir ilişki değildir. Kadınların dini yaşama biçimlerinde farklı bir takım yolların varlığı söz konusudur. Din konusundaki toplumsal cinsiyet araştırmalarında eşitlik, güncel bir ilgi noktası oluştururken, denklik ya da tamamlayıcılık da belli çalışmalarda başka bir boyutu temsil etmektedirler. Bunların tümü, Müslüman kadınların erkeklerle ilişkisi noktasında ana örüntüleri oluşturmaktadırlar. Bu çalışma, bir Türk kadın grubuna üye kişilerden hareketle, yukarıdaki sınıflandırmanın ötesine geçme yolları bakımından bir girişimi temsil etmektedir. Burada eşitlik, tamamlayıcılık ve melezleşme şeklinde üçlü bir sınıflandırma yoluna gidilmektedir. Bu grubun etkinlikleri gözlemlenerek ve bu kadınlarla görüşmeler yapılarak, bu konuda daha farklı bir sınıflandırmaların gerekli olduğu noktası da ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle son örüntünün, belirsiz doğası nedeniyle gelecekte daha derin bir şekilde incelenmesi gerekecektir.

Anahtar sözcükler: Din • toplumsal cinsiyet • eşitlik • denklik • tamamlayıcılık • feminizm • Başkent Kadın Platformu

GENDER PATTERNS of MUSLIM WOMEN AROUND EQUALITY and EQUITY CONCEPTS

Abstract

The relationship between women and religion is not one-sided, static and unchanging one. There are different ways in which women experience their religion. In gender studies on religion, equality is an actual interest. Equity or complementarity represents another dimension in certain studies. These seem as the main patterns in the studies about Muslim women's relationships with men. This essay is an attempt to go beyond this classification focusing on the members of a Turkish women group. Participating in the activities of this group and interviewing with these women, it is pointed out that we need a different classification which consists three parts as patterns of equality, complementarity and hybridization. Due to its ambiguous nature, it seems that the last pattern needs to be studied more closely in the future.

Key words: Religion • gender • equality • equity • complementarity • religion • feminism • Muslim women • The Capital City Platform

Giriş

Toplumsal cinsiyet (gender), kadınlarla erkekler arasında toplumsal olarak oluşturulan ve yine toplumsal olarak beklenen farklılıklara göndermede bulunmak suretiyle kullanım alanı bulan bir terimdir. Toplumsal cinsiyet bakımından İslami kültürel ve toplumsal

ortamlarda cinsiyet ilişkilerine dair örüntülerin¹ ele alınması ise bu alandaki kadın öznelliklerinin daha iyi anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Böyle bir ele alış tarzının, ilgili toplumsal ortamın temel boyutlarının saptanmasında yardımcı bir unsur oluşturduğu düşünülebilir. Bu bakımdan çeşitli gözlemlerden ve deneyimlerden hareketle şekillenen belli örüntüler ya da modeller üzerinden, verili bir toplumsal ortamın cinsiyet organizasyonunun kavramsal içeriği daha kolay belirlenebilir hale gelebilecektir.

Toplumsal cinsiyetle ilgili araştırmalarda bu örüntülere ulaştıracak çeşitli kavramların öne çıkması söz konusudur. Ancak burada iki yaklaşım biçimi arasında ayırım yapılması önem taşımaktadır. Birincisinde eksen, kadınların kendi deneyimlerinden çok, dışarıdan, yapısal araçlarla betimlenmeleri ya da gruplandırılmaları söz konusu olmaktadır. Örneğin Batılı eşitlikçilik ve fundamentalizm şeklindeki sınıflandırmalar, bu tür bir örnek oluşturmaktadır (Moallem, 2001, s. 119–145). Ancak bu makalede izlenecek olan program, ikinci ve daha farklı bir yaklaşımı temsil etmektedir. Burada da söz konusu koşulların etkileri sürmekle beraber, sınıflandırmalarda “nesnel” koşullardan çok, kadınların kendi öznel yaşamlarından hareket edilmesi söz konusudur. Eşitlik, tamamlayıcılık, cinsiyet asimetrileri, hiyerarşiler vs. bu bakımdan yol gösterici olabilecek kavramsal çabaları temsil etmektedirler. Nitekim din ve toplumsal cinsiyet konusunda yapılan çalışmalarda da bu tip tipolojik girişimlere rastlanmaktadır. Sözgelimi Angela Aidala, araştırmasında toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda üç temel yaklaşım bulgulamıştır: a) *Kitabı Mukaddes* üzerine temellendirilmiş bir ataerkillik anlayışı; b) Bio-mistik tamamlayıcılık ve c) Toplumsal cinsiyet farklılıklarının öznelci bir tarzda tok sayılması (Palmer, 1993, s. 345–46).

Diğer taraftan bu tipoloji, Prudence Allen’in Hıristiyanlık içerisinde gelişen cinsel kimliğe ilişkin olarak saptadığı üç kavrama karşılık gelmektedir:

1. Cinsiyet Tamamlayıcılık. Burada her bir cinse manevi niteliklerin bağışlanması söz konusudur. Bir erkek ve kadın bütünü oluşturmak üzere manevi zıtların bir birliği olarak evlilik üzerinde durulmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve evlilik öteki dünyada da devam etmekte

¹ Aslında din ve toplumsal cinsiyet ilişkisi bakımından örüntü denildiğinde literatürde daha çok akla gelen modern, seküler, aktivist, gelenekselci vb. türden ayrımlardır. Ancak burada, araştırma konusu kadınlar arasındaki eşitlik ve adalet ya da tamamlayıcılık temalarının, onların dini düşünce ve etkinliklerinde yinelenen ve farklı durumlara uygulanabilen kalıpları temsil ettikleri düşüncesinden hareketle burada bunların örüntü terimiyle ifade edilmeleri yolu tercih edilmiştir.

ve ölünceye kadar evlilik mümkün görülmektedir. İkili ya da erkek-kadın bir tanrı görülmektedir.

2. Cinsiyet Kutupluluk. Burada ise cinslerin manevi olarak farklı kabul edilmeleri şeklinde bir durum bulunmakta ve cinsler birbirlerinin kurtuluşu için faydasız ya da engelleyici olarak görülmektedir. Cinsiyet kirliliği kavramı önemli bir şekilde mevcut olup, birbirlerinin manevi çözümünü zayıflatmaktan kaçınmak üzere cinsler birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Kadın ve erkeklerin kurtuluşları çok farklı düzeylerde olabilir; çünkü onlar eşit değillerdir.

3. Cinsiyet Birliği (Palmer, 1993, s. 346).

Bu tür sınıflandırmalar kendi bağlamlarında uygun içerikleri taşımakla birlikte, İslam toplumlarındaki durum bakımından daha farklı çabalar gerekmektedir. İslam'ın evlilik olayını değerlendirişi, toplumsal cinsiyet bakımından taşıdığı tarihi özellikler, modernleşme süreci, İslami hareketlerin etkisi gibi birçok faktör, konuyu diğer coğrafya ve dinlerdekinden daha farklı hale getirebilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, ikinci bir eksen üzerinden, yani kadınların kendi öznelliklerinden hareket ederek bu kadınlar arasındaki toplumsal cinsiyet örüntülerinin belli başlı biçimlerine ulaşılmaya çalışılacaktır.

Bu öznelliklerin keşif ve betimlemelerinden önce durumu özetlemek gerekirse, İslam toplumlarının modernleşme sürecinde izlediği seyre paralele olarak bugün Müslüman toplumlardaki durumla ilgili araştırmacı ve yazarlar arasında da eşitlik ya da tamamlayıcılığa atıfta bulunan bir analitik çaba söz konusudur (Afshar, 1998; Haddad & Smith, 1996; Roald, 2001; Göle, 1993). Bunlardan modernleşmeci, ilerlemeci, rasyonalist, feminist vb. motifler, eşitlikçi örüntülerin de temellerini hazırlamış görünmektedirler. Nitekim Nilüfer Göle (1993, s. 136–7) eşitlik ilkesini, demokratik toplumların işleyişinin bir dinamosu olarak betimlemektedir. Toplumsal muhayyilede kabul görmesi paralelinde eşitlik, toplumsal pratiğe de ivme kazandırmak durumunda olmuştur. Bu bakımdan çeşitli yönlerden (ırk, sınıf, ülke, cinsiyet vs.) eşitsizliklerin aşılması yönündeki irade ve hareketler demokratik toplumların tarihi gelişim çizgisini de belirleyici olmuşlardır. Böyle bir çizgi paralelinde modernleşmeci ulus devletlerin politikalarında bu, önem verilen bir program çerçevesi oluşturmuştur. Bu bakımdan bazı İslam ülkelerinde belli bir dönem 'erkek feminizmi' olarak adlandırılan bir olgunun ortaya çıkışı, eşitlik ilkesinin takibi konusunda bir çabayı temsil

etmektedir. Bu çaba sırf erkeklerle sınırlı kalmadığı gibi, sırf seküler kesimlerce tekel altına alınmak durumunda da değildir.

Bununla birlikte modernleşme sürecinde eşitlik karşısına farklılık şeklinde, yeni bir ilke daha çıkmış bulunmaktadır. Çünkü eşitlik ilkesi, homojenleştiren ve farklılıkları bastıran bir doğaya sahip görülebilmektedir. Bir anlamda yeni modernlik anlayışıyla birlikte bu sefer farklılıkların sahiplenilmesi, yerellik, çeşitlilik ve farklılığın yeni temel değerler olarak ortaya çıkması söz konusudur. Göle (1993), farklılık arayışının eşitlik ilkesinden koparak bir tür yeni-gelenekçiliğe dönüşmesi ihtimalini de işaret etmektedir. Nitekim İslami hareket mensuplarında ve özellikle kadınlar arasında eşitlik temasından daha çok tamamlayıcı temanın benimsenmesi şeklindeki bulgular bu noktada buluşmaktadırlar. Dinden hareketle daha çok farklılığın uygun bulunduğu yaklaşım örnekleri eşitliğe mesafe bırakmayı gerektirmektedir.

Buraya kadar kullanılan ifadelerden de anlaşılacağı gibi, aslında iki tür örüntü de yapısal-nesnel koşullarla yakından ilgili bulunmaktadır. Ancak yazının bundan sonraki kısmında bu koşullarla sınırlı kalmak yerine, kendileriyle bir araştırma sürecine girilmiş kadınların kendi zihin dünyaları ve pratikleri merkezi konumda yer alacak; diğer genel veriler, ancak literatürden alınacak olan destekleri ifade edecektir.² Söz konusu kadınlar, 1995 yılında Ankara’da kurulmuş olan Başkent Kadın Platformu mensubudurlar. Bu mensuplarla ilgili veriler ise onlarla yapılan görüşmeler ve gözlemlerden oluşmaktadır.³ Bu bakımdan, anılan verilerden yola çıkılarak, tipolojik doğrultuda eşitlikçi ve tamamlayıcı bu iki örüntünün yanı sıra bir üçüncü ve ara yolun da var olduğu hususu yazının sonunda vurgulanacaktır. Bu, aynı zamanda kuramdan pratiğe şeklindeki klasik yaklaşımın yerine; pratikten, alandan, öznenen, kuramsal ve kavramsal olana doğru biçimindeki nitel paradigmanın da temel bir özelliğini yansıtmaktadır. Şimdi eşitlikçi olandan başlayarak söz konusu kadınlar evrenindeki belli başlı örüntülerin ayrıntılarına girilebilir.

² Makalede ‘Müslüman kadınlar’ başlığı kullanılmaktaysa da bu, tüm kadınlara ilişkin bir genelleme iddiasını ifade etmemektedir. Araştırma eğitilmiş, modernleşme sürecini yaşamakta olan, orta-üst bir kadın kesitinin özellikleriyle sınırlıdır. Bu bakımdan Müslüman toplumlardaki resmi İslam, volk İslam ya da yüksek İslam, popüler İslam şeklindeki sınıflandırmaların açıklayıcı boyutlarına başvurma gereksinimi içerisinde olunmamıştır. Buradaki amaç daha çok, dinin kadınların ataerkil kültür tarafından tek taraflı olarak şekillendirildikleri şeklindeki özelleştirici yaklaşımın yanlışlanmasına yönelik bulguların öne çıkarılmasıdır.

³ Araştırmanın geneli için bkz. İhsan Toker, *Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din. Başkent Kadın Platformu Örnek-Olayı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Eşitlikçi Cinsiyet Algılamaları

Eşitlik, modern bir söylemdir.⁴ Bu bakımdan Platform'un modern yönlerle açık ilişkisi, orada eşitlik kavramına da farklı bir ağırlık kazandırmış bulunmaktadır.⁵ Eşitlik kavramı, Platform özelinde farklı bir yere sahip bulunmaktadır ve genelde Platform'un toplumsal konumunu belirleyici olabilecek boyutlardan birini oluşturduğu görülmektedir. Şu anda bir dernek olarak organize olan Platform'un kendi kuruluş yapısı bile eşitlik fikrinin ondaki değeri bakımından önemli bilgiler taşımaktadır. Platform'un bugüne geldiği süreç içerisinde eşitlik özelliği, önemli bir yapılanma boyutu olagelmıştır. Platformu niteleyen özellikler hiyerarşi değil, herkesin orada müsaviliğidir; bunun için orada bu anlamda bir liderlik yapısı yerleşmemiştir. Nitekim kuruluşundan bu yana Platform'un başkanlığı simgesel nitelik taşımış ve başkan her sene değişmiştir. Dolayısıyla Platform'un kendisi bu bakımdan bir eşitlik mekânı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Rana'nın anlattıkları bu durumu yansıtmaktadır. O, orada insanların aynı fikirlere indirgenmediklerini, kimsenin düşüncelerine müdahale edilmeden, ortak bir zeminde buluşmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu durumdan hoşlananlar olduğu gibi hoşlanmayanlar da çıkmıştır. Onun deyişiyle kimse kavgayla gürültüyle ayrılmamışsa da, anlaşılan orada da kalamamışlardır. Çünkü Rana'ya göre bu kişiler, "her kafadan bir ses çıkmasını laçkalık olarak düşünmüşler" ve "başkan ne derse onun olması gerektiğini savunmuşlar"dır. Onlara göre oranın sahibinin kim olduğu belli değildir. Bu da, Platform'un dikey değil yatay yapısını işaret etmektedir. Rana'nın sözleri şöyle devam etmektedir:

(...)herkes buranın sahibi. Yani herkesin eşit statüde insanların bir arada bulunmalarının önemli olduğunu düşünen kimseler devam ediyö. Burada başkan gidip bulaşık yıkıyorsa, başkan gidip çay koyuyorsa, her hangi bir kimse.. yani işbölümü elbette var ama herkes her işi yapabilmeli; bu düşüncede insanların oluşturduğu bir yer olarak görüyorum.

⁴ Batıda equality sözcüğü 15. yy.'da ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi eşitlik Fransız Devrimi'nin üç ilkesinden birini oluşturmaktaydı. Bizde müsavat şeklinde ortaya çıkan kelime de bu süreçle doğrudan ilgilidir.

⁵ Ancak burada eşitliğin, özgül bir eşitlikçi tutumlar serisinden daha geniş bir şekilde ortaya çıkabildiği de hatırd tutulmalıdır. Çünkü yeri geldiğinde tamamlayıcı çizgide olduğunu belirten kişiler bile zaman zaman eşitliğe atıfta bulunmaktan geri durmamakta, bu kavramı tamamen dışlamamaktadırlar. Yine mensupların bir kısmının da işaret ettiği üzere burada ayrıca geleneksel-benzeri toplumsal cinsiyet çerçeveleri için bile geçerli olduğu söylenebilecek bir fiili eşitlik durumunun varlığı da söz konusudur. Daha sonraki kısımlarda bunlara değinilecektir.

Lale ise Müslüman olmanın yanı sıra orada insanların bireyleşme içerisinde bir kadın kimliğine sahip çıkmak durumunda olduklarına dikkat çekmiştir. Bunlar, orasının bir cemaat, bir vakıf, bir siyasi-hiyerarşik yapılanma yeri olmadığı şeklinde de okunabilecek sözlerdir. Onun Müslüman kadın kimliğine sahip çıkmak olarak ortaya koyduğu istemin açıklaması şöyle gelmektedir:

(...)Size biçilen role değil de sizin taşımak istediğiniz rolün, kimliğin ... bütün itilen, köşeye itilen, arkada olması gereken, ön.. yani önde demiyorum zaten, eşit safta olması gereken.. Benim algıladığım, eşit safta olması gereken bir kadın.

Diğer taraftan, mensupların toplumsal cinsiyet konusuna özgü eşitlik vurgularına geçmeden önce, onların diğer alanlarda da bir eşitlik vurgusu içerisinde bulduklarını söylemek gerekmektedir. Aşağıda sunulacak örnekler, onların bir kısmının, cinsiyet modellerini de aşacak bir şekilde eşitlik kavramını içselleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Mesela İnci'nin tatil ve Müslümanlar konusunda söyledikleri arasında, bu konuyu da ilgilendiren önemli yönler bulunmaktadır. Ona göre tatil elbette bir ihtiyaçtır, ancak:

(...)şeyi benimsemiyorum, aristokrasiyi benimsemiyorum yani Müslümanların böyle elit tabakalarının oluşması ee.. işte kendilerini.. oluşmuş durumda maalesef o. Kesinlikle benimsemiyorum. Gerek yönetim kademesinde, gerekse ekonomik açıdan belli olumlu noktalara gelen insanların o geldikleri yer kadar sorumluluklarının arttığını düşünüyorum Tam tersine onların daha mütevazı davranmaları, daha sorumlu, daha şey, ee diğergam olmaları gerektiğini düşünüyorum; o yüzden ee.. herkes yararlanmalı, onun için uğraşmalı insanlar, yani denizden yararlanmak gerekiyorsa herkes için bir şeyler yapılmalı. Yani o büyük bir nimet çünkü.

Görüldüğü gibi burada da farklı bir içselleştirilme olayıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Buna göre modernlik kavramıyla bağlantılı tatil kavramı reddedilmek yerine, eşitlik kavramı temel alınarak yeniden üretilmekte ve sonuçta kapitalizmin getirdiği eşitsiz tatil durumunu yerine bir nimet kavramsallaştırılması içerisinde deniz bu sefer eşitlikçi, bütün insanların birlikte yararlanabileceği bir olanak olarak hedeflenmektedir.

Yine eşitliğe ilişkin olarak modern dil kullanım özellikleri gösteren çok sayıda mensup ifadesinin yanında Rengin'in cümleleri, oldukça öz ve net bir konum belirlemektedir. Bir din devleti konusunda, böyle bir şeyin olamayacağını vurgulayan Rengin, dini de içine alan bir siyasi-toplumsal düzeni şöyle betimlemektedir:

(...)bi din devleti olmaz. Olmasının da mümkün olmadığını düşünüyorum ama bi takım, Allahın vazettiği temel ilkeler.. Aslında bunlar evrensel ilkeler, bütün dinlerde de mevcut. Bütün dünyada da şu anda, işte insan hakları falan filan diye geçiyo ama adalet, bunun en önemli şeyi ee.. kanun karşısında fertlerin eşitliği, insanların eşitliği, insanlara eşit haklar

tanınması, eşit şartlara getirilmesi, bunlar aslında temel ilkeler. Allahü Teâlâ'nın da bunları murad ettiğini de biliyorum. Bunun için işte adının İslam olması gerekmiyo. Bu Amerika'daysa Amerika'da, Rusya'daysa Rusya'da.

Tabii daha genel olarak eşitliğe atfedilen bu değerın yanı sıra, asıl ele alınması gereken, konunun dindar kadınlık cinsiyeti özelindeki boyutlarıdır. Burada ise sorunsal bir durum ortaya çıkmaktadır. Din ve kadın konusundaki araştırmalar, genelde dinlerle ilgili bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesi çizmektedirler. Gerçekten de özellikle metinler düzeyinde bakıldığında kadın erkek ilişkilerinin asimetrik toplumsal organizasyonuna ilişkin olarak çok sayıda kanıt ve belirtiyeye ulaşılması mümkündür. O halde kadınlar karşısında ortaya çıkan bu olumsuz durum, değişik dinlere mensup kadınların eşitlikçi dini çerçeveler ortaya koymalarıyla nasıl uzlaştırılabilecektir? Bu noktada, kadınların kendi öznel deneyimlerine girmeden önce, her şeyden önce kadınları birer özne/fail haline getiren toplumsal şartların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ancak daha da önemli olan, toplumun sabit ve değişmez bir çerçeve olarak değil, aksine işleyen ve dönüşen bir süreç olarak kuramsallaştırılmasıdır.

Konuya bu açıdan bakıldığında kadınların dinler içerisinde aktif konumlarda analizleri ve eşitlik taleplerini bu çerçevede dile getirmeleri mümkün hale gelmektedir. Böylelikle şu anda kadınlar tarafından dinlerin kendi içlerinde eşitlikçi ilkelerinin ön plana çıkartılması, o dinlerin otantik olarak yalnızca ataerkil ve kadın düşmanı gelenekler tarafından temsil edildikleri yolundaki iddialarla mücadeleyi de beraberinde getirmektedir. Bu, aslında Hıristiyan ve Yahudi feminizmlerinin yaklaşık olarak otuz yıldır sistematik bir şekilde yapmakta oldukları bir şeydir. Bu feministler, ait oldukları geleneklerin eşitlikçi bir yeniden okumaya yönelik potansiyelini artırmak üzere yoğun bir yapıbozumuna girişmiş bulunmaktadır (Reed, 2002: 8).

Gerçekten de, günümüzdeki feminist deneyimin, kadınların dinde güçlenmeleri bakımından önemli boyutları bulunmaktadır. Özellikle, feminist araştırma çizgisi tarafından haber verilen ve bilenmiş tarih şuuru, özgürleşmenin silahlarından biri olmuştur. "Kadınların geçmişi yeniden inşa etmeleri ve yeniden anlatmaları birçok ataerkil miti yıkmıştır." Hıristiyan kiliseler kadının statüsünü tartışırken yeni bir teolojiyi, İsa hareketinin eşitlikçi feminist doğasını ve kökenlerini keşfetmektedir. Buna göre *Kitab-ı Mukaddes'in* şahitliğinin, kadınların yabancılaşmaları ve boyun eğdirilmeleri halinin, kilise yaşamına ilişkin ezeli ve değişmez

şeyler olmadığını açıkça ortaya koyduğu belirtilmektedir. Burada görüldüğü gibi kilisenin tarihini eleştirel olarak bir yeniden okuma olayı söz konusudur (Mair, 1991, s. 156).

Kadınların din içerisinde eşitlikçi taleplerde bulunmaları Yahudi ve Hristiyan feminizmleriyle sınırlı değildir. Müslüman feministler de bugün dini değerlere ilişkin kadın yanlısı, eşitlikçi tutuma yönelen bir yeniden okumaya girişmek suretiyle benzer bir strateji geliştirmektedirler. Riffat Hassan gibi Müslüman feministlere göre Kur'an, özünde eşitlikçi bir kutsal metindir. Müslüman feministler, kadınlara kötü muamele, onların tecrit edilmeleri, örtünün dayatılması ve eğitim, siyaset ve iş hayatından mahrum bırakılmaları hususunun Kur'an'ın hiçbir yerinde bulunmadığını göstermek için Kur'an'ı yakından okumaktadırlar. Onlara göre kadın düşmanı nitelik taşıyan ya da kadınları olumsuzlayan bu gelenekler Arap veya diğer yerel adetlerin bileşimlerinden gelmektedirler (Reed, 2002, s. 8; Barlas, 2006a, s. 97-123; Barlas, 2006b, s. 255-71; Kurzman, 2003, s. 194).

Dolayısıyla bu yeni Müslüman kadınlar arasında toplumsal cinsiyet açısından erkeklerle kadınlar arasındaki eşitsizliklerin dine dayandırılmayacağı noktasında önemli görüş ve teşebbüsler bulunmaktadır. Mesela Afkhami, bunu evrensel insan hakları ile İslam'ın ruhu arasında çelişki olmaması şeklindeki kabule bağlamaktadır. Öte yandan insan hakları dokümanlarının Müslüman toplumlarda başarıya ulaşmasının, bunların İslami öğretilere uygun olarak sunulmalarına bağlı olduğu da yine bir hareket noktasıdır. Zira Müslümanların çoğu İslam'ın insan haklarının öz ilkelerini (essentials) içine aldığına ve İslam'ın içeriğinin, sıradan yasalara üstünlüğüne inandıkları bir gerçektir. Dolayısıyla bu dokümanlar, kadınların insan haklarının İslami öğretilerle ya da ilkelerle çeliştiği argümanına hitap edip, ona karşı durabilecek bir durumda olmalıdır.

Bu, bir inşa çabasını temsil etmektedir. Bu çaba içerisinde bir unsur, Kur'an'ın konumunun yeniden değerlendiriliyor oluşudur. Buna göre ilk yapılacak şeylerden biri, Kur'an ile şeriatın birbirinden ayrı değerlendirilmesidir. Hatta Kur'an'a yönelik olarak bile bir ayrımın yapılması gerekmektedir. Tanrı'nın sözü olarak o; ezeli, ebedi ve mistik olup, bu ezeliyet ve ebediyet içerisinde yalnızca Peygamber tarafından anlaşılmaktadır. Diğer ölümlülerin onu anlayışları kendi beşeri nitelikleriyle sınırlıdır. Bu sebeple dini deneyim, kişisel bir deneyim olarak kendi sınırlarını kendi içerisinde taşımaktadır. Şeriat konusu ise açıktır; çünkü o ilahi bir düzenleme olmak yerine insan yapımı yasalar düzeni olarak zaten ayrı bir kategoride yer

alıyor kabul edilmektedir. O, tarihi olarak belirlenmiş ve zaman ve mekan içerisinde konumlandırılmış olduğu için her çağ ve topluluğa göre ayrı ayrı anlaşılması mümkün hale getirilmektedir.

Böyle bir argümana göre, Allah'ın orijinal kelamı derinlik ve vüsat bakımından sonsuzdur; bu yüzden sayısız durumlara ve evrilen şartlara uygulanabilmektedir. Beşeri toplumların çoğu hiyerarşik ve patriarkal olarak organize olmuştur. Şeriat da bu toplumsal realiteyi yansıtmak durumundadır. Sonuçta da, gerek Kur'an, gerekse diğer dini metinler alimler tarafından kendi toplumlarının tarihsel gerçekliğini yansıtmak üzere yorumlanmış bulunmaktadır.

Allah'ın kelamının ahlaki saiki ve ebedi dikte unsuru, herkesin eşitliği doğrultusunu taşımaktadır. Kur'an'da insan Allah'ın yarattığı bir varlık olarak değer görmekte ve aynı zamanda bireyin Allah'ın idaresi altında diğer şahıslarla eşit olarak yaşama hakkına önem verilmektedir. Dolayısıyla eşitsizliğe dair tüm durumlar zaman ve mekan bağımlı olarak kabul edilmektedir. İslam'ın ahlaki kumpası içerisinde cinsiyet eşitliği bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu argüman tarzına göre, bunun doğruluğu bir tarafa, onun aynı zamanda siyasi sistemlerin teşvikini de gerektirmesi söz konusudur. Ve nihayet bütün bunlar Kur'an ve sunnete atıfla temellendirilebilir hususlar olarak sunulmaktadır. Ancak bunun için şeriata ilişkin geleneksel epistemolojinin dışına çıkılması gerekmektedir. Bu ilkeler, yine İslami-irfani gelenek tarafından doğrudan desteklenmektedir (Afkhami, 1997, s. 110).

Eşitliğin bu şekilde dinen mümkün hale gelecek tarzda yerel olarak kurulması, bu kadar radikal olmasa da, Platform içerisinde de örneklerini bulmaktadır. Bir mensup, kız evlat olarak doğmanın, Batı literatüründe de, Doğu literatüründe de bir tür 'asli suç' olarak değerlendirildiğinden şikayet etmektedir. Ayrıca Kur'an'daki bir takım ayetlerden de örnekler (Kur'an, Nahl 58-59, Zuhuf 16-19) veren mensup, otoritenin fiziki ve maddi güce dayandırıldığı tüm toplumlarda kadın cinsinin aşağılanıyor olduğu şeklindeki feminist görüşlerle aynı noktada buluşmaktadır. Buna göre hemen hemen bütün toplumlarda üstünlük ölçütlerinin erkek cinsiyet özelliklerinden hareketle belirlenmesi sonucunda erkek cinsiyetinin mutlak anlamda kadın cinsiyetinden üstün, buna karşılık, kadın cinsiyetinin erkek cinsinden mutlak anlamda aşağı sayıldığına vurguda bulunmaktadır. Buraya kadar seküler feminist görüşle aynı düşünce devam ederken, bunun sebebinin dine dayandırılması

noktasında bir ayrışma gözlemlenmektedir. Çünkü söz konusu feminist görüşlere göre dinler ataerkil yapılara ait önyargıların birer ürünüdürler. Mensup ise toplumsal yapıların geneline bakıldığında feministlerin fazla bir değişiklik gerçekleştiremediklerini ifade etmektedir. O, buna karşılık bir takım Kur'an ayetlerine dayanarak (Şûrâ 49-50, Hucurat 49-13) erkek ya da kadın olarak doğmanın kendi başına bir üstünlük ya da eksiklik oluşturmadığını, bunun sadece Allah'ın takdirine dayanan bir gerçeklik olduğunu belirtmektedir. Ona göre ne yaratılmışlık kalitesi, ne de amellerin değerlendirilmesi noktasında bir cinsiyetler ayırımından söz etmek mümkün değildir. Mensup, şöyle devam etmektedir: "... nihâî noktada değer ve kalite ölçüsü, kadın-erkek kulların, kendi gayret ve kazanımlarına endekslenmiştir. Hiç bir insanın cinsiyetinden ya da başka bir takım özelliklerinden dolayı ayrıcalığı ya da mağduriyeti yoktur." Sorun, buna göre Kur'an kaynaklı olmaktan çok, yerleşmiş olduğu belirtilen "cahili önyargılar"dan kaynaklanmaktadır. Bu durum, Müslüman toplumlarca yeterince anlaşılammıştır ve neticede bununla çelişen uygulamalar büyük bir yaygınlık arz etmektedir (Tuksal, 1996).

Görüldüğü gibi eşitliğin oluşturulması, değişik ortamlara rağmen paralellikler taşımaktadır. Bunların hepsinde kadınlar, dinleri içerisinde yapısal ve kültürel olarak belirmiş olan cinsiyet ayrımcılığı ve ataerkil kabulleri dinden bir nevi sökerek onu yeniden, kendi koşullarında bina edip, uyarlamaktadırlar. Böylelikle dinlerdeki, özellikle dinsel metinlerdeki asimetrik durumların baskın olmalarına rağmen, din güncellenmekte ve yeniden yorumlanabilmekte, yeni bir takım unsurlarla etkileşim içerisine sokulabilmektedir.

Bunu mümkün hale getiren yorumsallık, çok sayıda başka örnekler halinde de karşımıza çıkmaktadır. En çarpıcı örneklerden bir kısmı "poligam erkek, monogam kadın" tasnifine meydan okurcasına, hurilerle ilgilidir. Mensupların bir kısmı, bu konuda çıkan cinslerarası dengesizlik görünümünü kabul etmeye hiç de istekli görünmemektedirler ve eşitlik buraya kadar uzanmaktadır. Pınar, bu konuda şöyle demektedir:

Valla ben orda eşitlik olduğunu düşünüyorum yani. Erkekler için huri varsa yani kadın için de vardır. Zaten o huri kelimesinin tekili, müfrediyle ilgili Esed'de⁶ ilginç yorumlar var. (...) Erkek egemen toplumda erkeklerin beklentileri dolayısıyla bu, kadınlar için olmayacağı anlamına gelmez. (...) Cennette vaad edilen şeyler, mutluluk, huzur insanların beklentileri, işte kazanacağı her şey, yani insan için söz konusuysa, bu erkekler için yapılmış olabilir ama aynı şey kadın için de.. Allah'ın ayrımcılık yapacağını düşünmüyorum.

⁶ Burada kastedilen, Muhammed Esed'in, *Kur'an Mesajı* başlığıyla yayınlanan meal çalışmasıdır.

Nurşin de benzer şekilde düşünmekte ve bunu şöyle gerekçelendirmektedir:

E sonuçta erkek kadar kadının da beklentileri ve tasavvur ettiği bir cennet modeli vardır. Ki, Allahü Teala erkeğe vaad ediyorsa kadına da vaad ediyordur. Çünkü mükellefiyetlik açısından eşitsek; ödüller, mükâfat ve ceza açısından da eşit olmamız gerekir.

Görüldüğü gibi burada bile kadın erkek eşitliği kaygısı bulunmaktadır. Nurşin, erkeklerin çok eşliliğe meyilli olduğu şeklindeki argümanlara haklılık payı vermekle birlikte, “ama kadınlarımızın da tamamen eşsizliğe olan bir meyil olduğunu sanmıyorum yani. Bu da bir gerçek” demektedir. Yine Melike de bu konuda “Yani ben bişey duydum; hanımlar için de varmış değil mi? Yani bence orda bir eşitsizlik yok, yani hak edene veriyor yaratan” demiştir.

Mensupların eşitlik lehindeki argümanları kadın erkek ikiliğinin ve asimetrisinin ortaya çıktığı diğer ‘ilahi’ düzenlemeler vesilesiyle de dile getirilmiş bulunmaktadır. Bunlar özellikle şahitlik, miras, çokeşlilik gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Onların bu konularda kafaları karışmakta, hükümleri eşitlik doğrultusunda anlamaya, yorumlamaya ya da bunların yarattığı sorunların içinden çıkmaya çalışmaktadırlar. Mesela Mevhibe’nin miras konusunda kafası karışmış durumdadır ve o, ‘hakkı’nın peşinde gözükmektedir: “Mesele gerçeğe döndüğü zaman, ben hakkımı da eşit istedim sonuçta.” Ama o Kur’an’a döndüğünde bilmiyorum demekte ve şöyle devam etmektedir:

...kendime göre ben öyle düşünüyorum.. Eşit alırım, diğer hakkımı da bir şekilde infak şeklinde.. ben öyle düşünüyorum Eşit alırım diyorum ama kendime düşeniyle bi pay.. mesela diyelim ki ben annemden miras alacağım.. Öyle düşünüyorum; eşit alırım ama bana düşen kısmını alırım diğerini ona ... harcamayı düşünüyorum alırsam. Ama eşit alma durumunu istiyorum.

Çünkü ona göre Kur’an’ın indirildiği zamandaki kadınların toplumsal durumu itibarıyla, hiç olmayan bir hakkın verilmiş olması söz konusudur. Oysa günümüzde durum değişmiş gözükmektedir. Ama o yine de tedbiri elden bırakmak istememektedir: “Ben öyle inanıyorum ama yine de içime sindirmediğim için o bölümünü almayı düşünmüyorum. Yani işte yine bir çelişki var burda.” Öte yandan Vahide’nin de, kadın ve erkekler arasında miras paylaşımı konusunda kafasını kurcalayan sorular bulunmaktadır:

(...)bunu birkaç kişiye sordum işte paylaşımlarda şey demişlerdi; erkek tarafından alacağınız mihirle bunu dengeleyeceksiniz Ama hiç evlenmeyecek bir kadın için neler olacağı konusunda ee ne olabilir diye düşündüğümde, yani bunların ben sorunlu olabileceğini düşünüyorum. Yani bi takım şartlar.. (...) Bugün yaşam şartları değiştiyo o yüzden de ee yani

ben bir kadın olarak isterim eşit paylaşılmasını. Çünkü o ailenin oluşmasında benim de katkı oluyor; o yüzden bunun yorumlanabileceğini düşünüyorum.

Yine o şahitlik konusunda da olumsuz düşünmeye devam etmektedir:

(...) Yani o duygusallığa bağlı olarak kadının şahit olamayacağı fikrine de, ona da katılmıyorum Yani ben ona da kadınların da .. yani yapısal olarak evet farklıyız ama yani bu duygusallık.. (gülüyor) yalan söyleme noktasına kadar gidebilir. Bunu da kadınların, mümin bir kadının yapmayacağını düşünüyorum ben. O yüzden de şahitlik konusunda da erkeklerle eşitlik istiyorum açıkçası. (gülüyor)

Nurgül de, genel bir eşitlik konusunda çok ısrarlı olmamakla birlikte şahitlik konusunda benzer şeyler düşünmektedir:

(...)duyduklarım, gördüklerim, konuşulardan kaynaklandığına göre e artık kadınla erkeğin o konuda eşit olduğunu düşünüyorum Yani birebir kadının her konuda şahitlik yapabileceğini, ordaki ayetin de o dönemde.. o dönem için geçerli olan bir yorumlamadan kaynaklandığını düşünüyorum

Yeliz, kadınların şahitliği konusunda şartların değiştiği şeklindeki görüşlerini şöyle ortaya koymaktadır:

(...)günümüz için tekrar söylüyorum, yani eşittir. Belki kadının iki olmasının o dönem için de yani arka planında yatan şey, olaylar olurken zaten ee kadın zaten genelde geride tutulmuş.. Erkek sürekli dışarda Belki bunun etkisindedir. Perde gerisinde yatan ana nedene bakmak lazım, ikiye bir denmesinin nedeni.. Yoksa motamot ayetin alıp da zahirini, hayır böyledir.. ona karşıyım (ben) yani!

Elçin ise çekeşlilik, şahitlik vs gibi meselelerde birebir karşılıklılığın bulunmayışı neticesinde kendisini "ikinci sınıf vatandaşmış" gibi hissettiğini belirtmektedir ve dininde çelişkiler yaşamaktadır. Ve bütün korkularına rağmen "eğer Allah herkesi eşit yaratıyor diyorsak niye kadınlara bu şeyleri vermiş?" diye sormaktan da kendisini alamamaktadır.

Bütün bu örneklerden sonra Platform içerisindeki eşitlik ağırlıklı söylemin genel özellikleri olarak şunlar ortaya çıkmaktadır: Bu söylem mensupları eşitlik talebini aleni hale getirmektedirler. Diğer taraftan hepsi olmasa bile, bu kadınların önemli bir kısmı feminizm kavramına olumlu göndermelerde bulunmaktadır. Bir başka ayırdedici özellik olarak, onlar 'fitrat' kavramına oldukça mesafeli durmaktadırlar. Çünkü fitrat kavramı, eşitlik kavramıyla kolaylıkla zıtlık taşıyabilecek bir konumda bulunmaktadır. Son olarak ise onlar 'aile ile ilintili kadın'dan çok 'birey-kadın' temasını dile getirmektedirler. Nitekim Çiğdem'in birey vurgusu bunu bütün açıklığıyla dile getirmektedir:

(...) Bireyin çok değerli ve saygın olduğunu düşünüyorum. Yani insan bireyinin, tek bir bireyin bile göz ardı edilemez, harcanamaz, değersizleştirilemez olduğunun farkına vardım ve insanın - ki Allah'ın kendi yüceliğini gösterebilmesinin en önemli unsuru olduğunu

düşünüyorum insanın- ve bu anlamda ee.. daha bağımsız ve özgür bakıyorum. Kurumlara, kuruluşlara hatta ideolojilere (gülüyor) kayıtsızlaştığımı fark ediyorum. Daha doğrusu kendimi onlarla sınırlı görmüyorum. (...) Yani kendi bulunduğum nokta itibarıyla kendimi doğru ve sağlıklı düşündüğümü düşünüyorum Allah'ın yanına hiçbir şeyi eş koşmadan ve yeryüzünde birey olarak ben bir birey (...) adalet, ihsan, merhamet, eşitlik.. birey olarak kendi nefsimde ilişkilerimde üretebilirim.

Böylelikle, her zaman olmasa da, genel olarak feminist bir çizgide düşünmeyle eşitlik kavramına vurgu yapma arasında bir yakınlığın bulunduğu görülebilmektedir.

Tamamlayıcılık Yönündeki Cinsiyet Algılamaları

Diğer taraftan, feminizmden uzak durma ve onu olumsuzlama ile eşitlik yerine tamamlayıcılık kavramına başvurma arasında da yine bir paralellik kurulabilecektir. Nitekim bu tür durumlarda kişiler batılı seçkin tutum yüklü olduğu gerekçesiyle 'feminist' terimini kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Bu kişiler, cinslerin birbirlerini tamamlamalarını vurgulayan 'kadın yanlısı' (womanist) bir yorumun belki daha uygun olacağını düşünmektedirler. Haklar ve fırsatları teşvike aktif olarak katılan İslamcı kadınlar Batılı feminizmi yansıtır görünen yabancı ideoloji ve bakış açılarını temsil eden eklemelenmeden bilinçli olarak kaçınmak durumundadırlar (Haddad & Smith, 1996, s. 147).

Konuya ilişkin birçok kaynakta da İslami toplumsal cinsiyet ilişkilerine daha çok uyanın, tamamlayıcılık olduğu söylenmiş, bu da özellikle 'İslamcı kadın' analizlerine yansımıştır (Afshar, 1998; Haddad & Smith, 1996; Roald, 2001; Göle, 1993) . Bu analizler her ne kadar dindar/İslamcı kadın ortamlarında eşitlikçi bir gündemin yokluğu iddiası nedeniyle güncelleştirilmesi gereken eski bilgiler olarak gözüküyorsa da tamamlayıcı yönde bir kadın bakış açısının dindar kesimlerde hala çok etkili olduğu da açık bir husus olarak belirmektedir (Alkhateeb, 1998, s. 110–131).

Tamamlayıcı nitelikteki toplumsal cinsiyet görüşü başlıca şu boyutlar içerisinde şekillenmektedir: Allah erkeği ve kadını yaratmış, onlar ise vahiyle kendilerine verilen sorumlulukları üstlenmeye çağırılmışlardır. Bu sorumlulukların farklı olması bir eşitsizlik olarak değerlendirilmemekte, sadece yaratılıştan gelen farklılığın bir sonucu olarak görülmektedir. Burada temel önemdeki unsur 'fitrat' kavramıdır. Dolayısıyla kadınlar ve erkekler, kendilerine Allah tarafından bağışlanan toplumsal işlevleri yerine getirmek üzere kendilerine özgü, ayrı tabiatlara sahip olarak kabul edilmektedirler. Diğer taraftan kadın da erkek de, birbirlerinden

ayrı kaldıkları sürece eksik varlıklar olmak durumundadırlar. Aslanan bu iki cins arasında ortaklaşa olarak bir ihtiyaca dayanan ilişkinin varlığıdır. Bu da bir toplumsal cinsiyet konusu olarak, kadın erkek ilişkileri bakımından eşitlikçi ya da başka türden bir şey değil, tamamlayıcı karakterde bir rejimin var olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Müslüman kadınların çoğuna göre kendilerinin eşitlik problemi bulunmamaktadır; çünkü bu kavram, akılcı ve maddeci bir felsefeyi barındıran Batı hümanizminin bir işlevi olarak görülmektedir (Dilipak, 1988).

Öte yandan tamamlayıcı görüşün, feminizmle Müslüman kadın dindarlığının bazı özellikleri arasında ortaya çıktığı belirtilen farklılıklar paralelinde de dolaylı boyutlarından bahsedilebilir. Bunlar arasında kadınların bugün baskı altında olmalarına karşı en iyi çözümün İslam tarafından sağlanabileceği, gerçek bir varoluş imkanı olarak yegane seçeneğın kadınların kendi yaratılışlarına/tabiatlarına dönmelerinin tavsiye edilmesi, anneliğın bu tabiatın en önemli bir parçası olarak öne alınması ve dolayısıyla ailenin kutsal bir kurum olarak kabul edilmesi özellikle vurgulanmaktadır (Sirman, 1989, s. 24). Tamamlayıcılık çizgisinin bir dolayımı da erkeğın ev dışı, kadının ev-içi doğrultuda bir işbölümüne tabi tutulmasıdır. Bu aslında gelenek kaynaklı bir işbölümüdür; ancak İslamcı çizgide de büyük ölçüde devam ettirilmiştir.

Platform içerisinde bir oranlamaya gidildiğinde tamamlayıcı çizginin oranının, eşitlikçi olandan çok daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Tamamlayıcı toplumsal cinsiyet görüşü, ilk görüştekilerin aksine, asimetrik durumlarla ilgili dini düzenlemelerin dayanması gereken esasın eşitlik değil, adalet olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bununla birlikte Platform bakımından ortaya çıkan tamamlayıcı anlayış, literatürde rastlanan bazı boyutlarını kaybetmiş görünmektedir. Mesela grubun genel karakteristiği paralelinde bu tamamlayıcı çizgi, İslam'ın kesin ve tek çözüm olması ya da kadınlara yönelik olarak ev-içi faaliyetlerin kesin bir sınır olarak ortaya çıkması gibi durumları kapsamamaktadır. Ancak tamamlayıcı çizgiyle fitrat vurgusunun burada da uyumlu ilişkisini sürdürdüğü görülmektedir. Bu bakımdan da Platform içerisinde eşitlikçi çizgiyle bir tezat ortaya çıkabilmektedir. Ne var ki, burada göndermede bulunulan fitratla, genel olarak literatürde yer verilen kadın (ve erkek) doğası kabulleri arasında da tam bir özdeşlik bulunmamaktadır.

Genel olarak insan toplumlarına bakıldığında kadınların doğayla özdeşleştirildiği bir durumun söz konusu olduğu belirtilmektedir. Nitekim Sherry B. Ortner'a (1989:73) göre kadınların tüm-kültürel (pan-cultural) ikinci sınıf statüleri, onların doğayla özdeşleştirilip, sembolik olarak onunla bağlantılandırılmaları ve bunun tam karşısında erkeklerin kültürle özdeşleştirilmeleri yönündeki kabullerle açıklanabilir. Kültürün projesi doğayı kapsamak ya da içine almak olduğundan, kadınların doğanın parçası sayılmaları durumunda, kültürün onları tâbi kılması doğal sayılacaktır. Kadınlar doğaya erkeklerden daha yakın olarak telakki edilmektedirler. Bu da, hala göreceli olarak belirsiz bir şekilde erkeklerle eş görülen kültürün, kadınları, onun özel süreçleri içerisinde aktif katılımcı olarak kabul etmesi ama aynı zamanda da onları doğada daha çok kökleşmiş ya da doğayla daha yakından ilgili görmesi anlamına gelmektedir.⁷

Platform mensuplarının fitrat vurgusu, kısmen bu görüşlerin sonuçlarıyla örtüşmeye açık olmakla beraber, bu, kadınları toplumda ikincil hale getirecek bir çerçeveyi temsil etmek yerine, adaletin gözetildiği bir cinslerarası işbölümünü ortaya koymaktadır. Bu işbölümü, cinslerin birbirine göre dışlanıp, asli-tali sıralanışlara tabi tutuldukları türden bir görüntüden uzak görünmektedir. Züleyha'nın şu sözleri Platform bağlamında bir tamamlayıcılığı kapsamlı bir şekilde tasvir etmektedir:

(...) çok fazla eşit olma durumu yok; birisinin üstün olduğunu da düşünmüyorum Her birinin çok farklı alanlarda, mesela kadınların da ee çok alanda daha üstün olduğunu düşünüyorum. Yani burda şey anlamında değil; yani duygusal olarak, paylaşım açısından, Allah'ın sıfatlarını kadına daha yakın gördüğüm yerler var, ama bu da tabii birinin çıkıp da ben üstünüm demesini gerektiren şeyler değil bunlar; her iki tarafın da karşılıklı birbirinin iyi taraflarını görüp, yaradılışsal olarak da takdir etmesi gerekiyo.. çatışma haline gelmemesi gerekiyo (...) Tabi yok öyle bi şey söz konusu.. Zaten aynı zeminde olmadığı için çok farklı olduğu için...

Tuba da fitrat vurgusuyla birlikte kadın erkek farklılığını işaret etmektedir:

Kadınla erkek.. erkeğin tamamen bir eşitliği söz konusu değildir; çünkü fitrattan kaynaklanan bazı farklılıklar vardır. (...) Ama sonuçta kadın haklarının da Türkiye'de savunulması gerektiğine inanıyorum. Bu durumda Platform, kadını bünyesinde toplayan, hem kadını haklarından haberdar eden hem de ... aktif hale getiren bir yer olarak görüyorum

Tuba'nın bu sözleri, cinslere yönelik olarak fitrata göndermede bulunan bir ayrımın, *kadın hakları* kavramını dışlamadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ama o aynı zamanda

⁷ Kadınları doğa ile özdeşleştiren yaklaşımların İslamcı-İran versiyonlarına ilişkin bir tasvir için bkz. Haleh Afshar, *Islam and Feminisms*, s.20-23.

erkeklerin haklarını da savunmakta, burada da tamamlayıcı bir çerçeve çizmekte ve feminizmle arasına bir mesafe koymaktadır:

(...)feminizm deyince aşırı bir kadın taraftarlığı. Ama şöyle düşünürsek mesela toplumda erkekler de eziliyo bence. Çünkü sabah saat altıda kalkıp akşam saat sekizde eve gelen ve bütün hayatını evdeki bütün efradına yemek, yani sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için harcayan erkekler de var! Onların haklarını kim savunacak? Hani herşey kadın haklarıyla bitmiyo. Erkek hakları da söz konusu (...) Bence erkek fitratının gereğini yerine getirmeli. Ee.. kadının görevi de var, erkeğin görevi de var ee. Ama yani dediğim gibi erkek de kadın da ee nefes alabilecek imkanlar bulmalı.

Yeliz de feminizmle arasına mesafe bırakanlardan ve eşitliğe temel bir vurguda bulunmayanlardandır. Ona göre ortaya çıkan problemlerin çözümü, her şeyi mutlak olarak eşitlemekte değil, birbirinin eksikliğini ya da ihtiyacını tamamlamaktan geçmektedir:

(...)Siz normal hayatın akışına bakarsınız. Çıkış yapmanız gereken bir nokta varsa -erkek de kadın da o noktada farketmez- çıkışınızı yaparsınız. Ama çıkış yapmanızı gerektirmeyecek bir durumsa da, kalkıp da zorla ha kadın hakları, şudur budur, bunun arkasına sığınıp diyim yani uç noktada çıkış yapmanın bir âlemi yok! Ha mesela eğer evde -evli değilim ben ama- evde işlerin paylaşımı konusunda hani böyle eşitlik yok, feminizm midir, değil midir diye bakıyosanız; e kim boşsa, kim uygunsu, e kim müsaitse o, elinden geldiğince her şeye destek olur. Ama bir kasıt varsa -kadın için de diyorum bunu, erkek için de diyorum- o zaman valla erkek hakkı da öne çıkar, kadın hakkı da öne çıkar.

Dolayısıyla Platform'un ortaya çıkardığı profilde, söz konusu toplumsal cinsiyet tercihinin, genelde beklenenin ya da ima edilenin aksine, zorunlu bir şekilde kadınların aleyhine sonuçlar çıkartmaması söz konusudur. Kur'an'da öngörülen miras dağılımıyla ilgili yorumlar da, bu özgül tamamlayıcı görüşe dair tipik örnekler ortaya koymaktadır. Onlara göre burada hedeflenen ya da sonuç olarak ortaya çıkan şey, erkeklerin bire karşı iki hisse verilmesi suretiyle kayırılmaları, kadına üstün hale getirilmeleri değil, tam tersine erkeklerin ek külfetlerle karşı karşıya bırakılıyor olmalarıdır. Bu bakımdan Didem, Kur'an'daki miras düzenlemesinin çok adil olduğundan emindir:

Çok adaletli görüyorum yani, onun kuşatıcılığını, merhametini hissediyorum böyle bir Allahü Teala ee yarattığı, onu da, erkekleri de yaratan Allah, kadınları da yaratan Allah; bize bi düşmanlığı mı var ki böyle yapsın? Mutlaka adaletli davranacaktır, böyle bir adaletsizlik söz konusu değildir diye düşünüyorum.

Bunun gerekçesi ise şöyle açıklanmaktadır:

(...)Allahü Teala kadın ve erkeği kul olma sorumlulukları açısından hiç ayırdetmiyo. Yani kadın ve erkek o konuda hiç birbirinden farkı yok, kul olma sorumlulukları açısından eşit durumda. Ne konuda bir takım farklılıklar var? Onlar da, dünya hayatında yine o hâkim olan egemen yapıya uygun olarak ee kadınlara ve erkeklere farklı roller biçilmiş. Yani bakıyorsunuz, ondördüncü asırda durum ne, ondört asır, on dört asır sonra çok da fazla çok değişen ve çok fazla şeyler olmamış.. (...) Ben sorumluluklar açısından yani fazla

sorumluluklar .. birine daha fazla sorumluluk veriyorsanız onu da desteklersiniz yani, eğer o insan ee daha fazla şey yapacaksa onun da külfetini kabullenmek gerekir diye düşünüyorum.. Ben böyle düşünüyorum, yani miras konusunda mesela onu düşünüyorum ee o günün koşullarında anaya babaya bakmak, kızkardeşe bakmak; yani erkek evin kazancını.. ekonomik katkıyı yapan erkek. Kadından böyle bir şey bekleyemezsiniz ama eğer bir erkek anasına babasına çocuklarına işte, çok büyük bir aile, kardeşine herkese bakmak, çocuklarına karısına bakmak zorundaysa e onun da mirastan fazla alması bence normal yani.

Ahu da konuya eşitlik değil, adalet zaviyesinden bakmaktadır:

(...) bugün öyle olur ki, kız çocuğu çok zengin bir erkekle evlenmiştir, çok refah içindedir; erkek çocuk ... okuyamamıştır, perişan bir vaziyettedir Böyle bir durumda hayır ikinize de eşit vericez demek yeni adaletsizliği doğuracaktır. Ki burada kriter adalet olmalı. Ve olaya göre, somut olaya göre çözüm getirilmesi gerekir. Bence gerek o ayette olsun, gerekse birçok ayette olsun, bizim bi çok şeyimiz ee.. ilkemiz adalet ve hakkaniyet sağlamaktır Yani adalet ve hakkaniyete uygun, o döneme mahsus bir çözüm şekliydi, bizim önümüzü açan bir çözüm şekliydi. Belki genel ilke olarak gene korunmalıdır ama somut olaylarda adalet ve hakkaniyete uygun bir çözüm tanınmayacak durumlarla karşılaşıldığında bu ilkeden de, bu kriterler nedeniyle ödünler verilmelidir diyorum.

Melez Örüntüler: Eşitlik, Tamamlayıcılık ve Geleneksellik

Gelinen bu son noktada, yani hakkaniyetin, ya da adaletin –ki, Platform için tamamlayıcı çerçevenin asıl muhtevası budur- kaybolduğu noktada modern eşitlikçi düzenlemelerin kabul edilmesi olanakları da belirlemekte, başka bir deyişle bu, tamamlayıcı ile eşitlikçi çerçeveler arasında bir köprü işlevi görebilmektedir. Bu, aynı zamanda mensuplar özelinde bir çelişkinin çözümü olarak da belirmektedir. Çünkü asli haliyle adaletsiz değil, tam aksine hakkaniyet taşıyan; dolayısıyla kadınlara yönelik haksız bir uygulama yerine, onların lehine olan bir düzenleme, şartlar değiştiğinde yeniden düzenlenebilecektir:

(...) Erkeğe üçte iki verilmesinin nedeni, ailenin geçimini sorumluluğunu üzerine aldığından dolayıdır O zaman nedir, bir erkek evlat, kız kardeşinin de sorumluluğunu geçimini üzerine alması gerekir; öyle değil mi? Yani annesini, kız kardeşini üzerine alır, (...) üzerine alır ki üçte iki alır o.. geçimini onun sağlar.. Evet bu dengeyi sağladığı için ben Allahü Teala'nın o konuda adil davrandığını kesinlikle düşünüyorum Ama insanlar bence burdan işlerine gelen kısmı cimbızla çekmişler ve sadece o kısmını uyguluyorlar Diğer kısmında işte ne biliyim ee hadi sen üçte iki aldın iyi.. Ben evli değilim Kendim için söyleyeyim, ben çalışmıyorum ee şu anda evli değilim. O zaman benim bütün ihtiyaçlarımı karşılar!.. Niye? Üçte iki almanın nedeni o! Yoksa sen erkek olduğun için sana verilmiş bi şey değil! Ailenin sorumluluğu sana verilmiş ve sorumluluk verildiği için öyle bir şey ama bilmem kimse, uygulayan aile var mı bilmiyorum. O zaman eşit dağıtılmalı! Niye? Kuran'ın bahsettiği o arkadaki adaleti gerçekleştirmek için eşit dağıtmak zorundasınız Aslolan adalettir ordaki şey. (Yeliz)

Görüldüğü gibi burada tamamlayıcılıktan eşitlik durumuna doğru bir geçişlilik sağlanmış ve dindar kadın; dini konumunu zedelediğini, onu hafife aldığını düşünmeden bir

kategoriden diğere sıçramıştır. Benzer bir geçişkenliğin bu sefer tamamlayıcı çizgi ile geleneksel-benzeri diye adlandırılabilir bir çizgi arasında yaşanabildiği de bir gözlem konusudur.⁸ Mesela Vildan, aslında tamamlayıcı çizgi özelliklerini şu sözlerinde ortaya koymaktadır:

(...)ben şöyle düşünüyorum erkekle kadının birbirini tamamladığını düşünüyorum Her ikisinin de üstün olduğu noktalar vardır; asla eşitlemeye kalkmıyorum. Çünkü mümkün değil eşitleyemezsiniz Kadının üstün olduğu noktalar vardır, erkek onu yaşayamaz; erkeğin üstün olduğu noktalar vardır, kadın onu yaşayamaz. Kadının duygu yoğunluğu ağır basar, erkeklerin mantık yönü ağır basar.. Ben öyle algılıyorum, yani belki yanlış bilmiyorum

Bu ifade de ise tipik tamamlayıcılık vasıfları mevcut bulunmaktadır. Vildan, kadına ve erkeğe farklı yapılar atfetmekte, eşitlik kavramına ise kökünden karşı çıkıyor görünmektedir. Ama o, erkeğin aile reisi olması üzerinde diğer arkadaşlarından daha kesin bir şekilde konuşmaktadır. Bu, diğerlerinde şimdiye kadar fazla öne çıkmayan bir hiyerarşik durumu kabullenmenin de ifadesi olmaktadır. Az da olsa Platform'da bu yönde düşünen birkaç kadın daha bulunmaktadır. Onların temsil ettikleri konunun, yukarıda ele alınan tamamlayıcı çerçevenin sınırlarını biraz aşıyor olduğu söylenebilir. İkisi arasında bazı ortak temalar bulunmaktadır. Mesela bu sonuncular da feminizme, doğal olarak karşıdılar. Şevval şöyle demektedir:

(...)ben hiç tahmin etmiyodum; muhafazakar görümlü ee.. hanımların uzu.. İslam dininin kadınlara verdiği haklardan yararlanarak feminizm seviyesine geldiklerini görüyorum mesela ben.. Bu da sakıncalı geliyor bana ... Yani bu herkeste yok belki ama aşağı yukarı, mesela benim sol görüşlü feminist nitelikli kadın arkadaşlarımla bugün ee... sağ görümlü daha doğrusu muhafazakar görümlü dindar arkadaşlarımla aynı düşüncelerle, aynı görüşlere sahipler. O diyor ki, kadın ezilmemeli, kadın dövülmemeli. İşte kadın her istediğini yapmalı. İşte kadın erkeğe boyun eğmemeli falan.. Aşağı yukarı eşit görüşmeler (...) Ben çok modern görünmeme rağmen e ben biraz daha bu konuda erkek.. kadınların birden bire.. birden bire çok ileri atıldıkları düşüncesindeyim. Bunu da sakıncalı görüyorum.

Ancak bu ortak çizgiye rağmen buradaki vurgu noktaları, tamamlayıcı temadan daha farklı, geleneksel olana daha yakın bir çerçeveyi düşündürmektedir. Çünkü kadınların hazırda toplumdaki rolleri, onda önem verilen şeyleri temsil eder bir halde görünmektedirler.

⁸ Aslında tüm bu örnekler dindar kadınların ne kadar esnek olabildikleri, dinlerinin, onların hayatlarında bir engel, bir ayak bağı olmak yerine, yeni durumlara ayak uydurabilir hale gelmeye uygun bir çerçeve içinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Kadınlar bakımından dini tek yönlü bir ilişkililiğe -o da esir edici bir ilişkidir- indirgemek onların dinle ilgili tecrübelerini, kendi realitelerini anlamak bakımından son derece yetersiz kalmakta, yaşanan şeylerin önemli bir kısmı 'anlaşılmaz' olarak terk edilmektedir.

Kadınların ileri gittikleri yönündeki ifadeler, onların verili durumlarını, hadlerini aşıyor olduklarını da ima eder bir potansiyel taşımaktadır ki bu; geleneksel, muhafazakar bir toplumsal cinsiyet çerçevesine daha yakın durmaktadır. Zerrin de böyle bir ikiliği ve geçişkenliği yaşar görünmektedir. Karı ve koca arasında:

Her meselede ortak karar alınmalı. Ama nihai karar konusunda erkeğe fazladan.. bi şey düşer mi? rüçhan hakkı.. Ona açık kapı bırakıyorum. O da belki eşime güvendiğim için bırakıyorum.

Zerrin'e göre erkek gerçekten güvenilir bir hakem olarak belirmektedir ve erkek doğru karar verebilecek bir durumdadır. Nitekim Gamze de erkeğe inisiyatif tanıyan bir çizgi içerisinde görünmektedir. Anlaşılan o da Kur'an'la arasındaki çelişmesini başka bir şekilde çözdüğünü düşünmektedir. Çünkü Kur'an'da yer alan bir hususu sorgulamak dine uygun bir davranış değildir; o halde orada yer alan dövme ile ilgili düzenlemede kabahatin kendi hemcinsinde aranması daha doğru olacaktır:

(...) Kur'an'ın bir tek ayetini inkar eden insan dinden çıkıyo şeklinde.. Yani bunu söyledikten sonra buna inandıktan sonra ayetler konusunda yorum yapmaya Kur'an-ı Kerimdeki ayetler konusunda da.. Yani mesela o dayak olayı mesela o insanın hafif, bayanın.. bayandan kaynaklanacak bi şey olacak (...) Hak etmediğim bi şey niye dayak diyeyim? Allah'ın bi bildiği vardır da, ondan söylemiştir diyorum ama mesela kendi yaşantımda .. dayak yiyecek bi şey yapmadım; yapmadığım sürece de böyle bir problemim de olmayacağını düşünüyorum.

Ama özellikle Tahire'nin sözleri, üçüncü bir yolun özelliklerini daha keskin bir şekilde yansıtmaktadır:

Kadına baskı var, yani çalıştığımız halde var. Ee o çalışmazsak bence.. Ben şunu da söyleyeyim, İslam terbiyesi alan biriyim, işte ben de çalışıyorum ee benim de haklarım vardır diye söz etmesi çok çirkin. Yani İslam ahlakına göre çirkin. Çünkü çalışıyorsan yine de kadınsınız işine göre, evine göre sorumlulukları var, onları yapması gerekiyor yani/ E yani hanım çalışsa da yine de İslam ahlakına göre hareket etmeli diyorum ben Yani eşine karşı çocuklarına karşı [erkeğin reisliğini kabul ediyorsunuz yani?] Tabii ki yani Allahü Teâlâ onlara bizi emanet ettiğine göre, reis olur ama reisler de.. adaletli olmalı evet (gülüyor).

Bu son örnekler yukarıda da denildiği gibi bir üçüncü yolun ana çizgilerini de taşımaktadırlar: Ailenin merkeziliği, sosyalleşmeyle ilgili mirasın kalıcılığı, eşitlik ve feminizm gibi kavramların kesin olarak reddedilmesi, bunun paralelinde ev ve aile içerisinde hiyerarşik bir düzenin kabulü, sorunların karşı cins yerine hemcinsten aranması vs.

Burada bir defa daha vurgulanması gereken husus, bütün bu analitik tecrübe türleri arasındaki geçişlilik hallerinin mevcudiyetidir. Bu geçiş formları sayesinde mensuplar kendi bireysel gerçeklikleriyle, içerisinde yer aldıkları toplumsal yapı arasında daha az çelişkili bir konumda yer almayı başarıyor gözükmektedirler. Nitekim bu son, cinsiyetçi özelliklerin ağır bastığı çizgi için de, bir takım çelişkilerin hem yaşanması, hem de bunların üstesinden gelinmesi mümkün olmaktadır. Bu kişiler, bir taraftan zihnen bu konumda iken, diğer taraftan, evli iseler eşleri, değillerse etraflarındaki erkeklerin atipik özelliklerinden ötürü 'fiilen' bir eşitlik ortamı içerisinde bulunmaktadırlar. Zıtlıklar bir defa daha ortak noktalara dönüşmüş bulunmaktadır.⁹

Sonuç

Bu yazıda, bir Müslüman kadınlar çevresi içerisindeki bireylerle ilgili olarak başlıca toplumsal cinsiyet örüntüleri keşfedilip, betimlenmeye çalışılmıştır. Varılan sonuç eşitlikçi, tamamlayıcı ve melez olmak üzere üçlü bir tipolojinin ifade edilmesine olanak tanımış bulunmaktadır. Aslında ilk iki örüntü, genel İslami kadın çevresinin aşına olduğu özelliklerdir. Örneğin Haleh Afshar (1996, s. 8-9), İran örneğinde Zin al-Din, Saeedzadeh, Hatemi gibi yazarların Kur'an'daki çok sayıda ayete (49:13; 4:1 ve 124; 6: 98) dayanarak eşitliği savunduklarını belirtmektedir. Ona göre mesela Mernissi bakımından da kadınları İslam'a çeken şey, eşitlik vaadi olmuştur. Ancak bunun yanında, ikinci bir Müslüman kadın yazarlar grubunun, yaşanan kadın deneyimleri bakımından cinslerin eşitliği kavramının geçerliliğine karşı çıkmaları söz konusudur. Bu gruptakilere göre eşitlik mücadelesi Batı'da kadınları aciz bırakmıştır; çünkü eşitlik erkekler bakımından tanımlanmıştır ve kadınlardan erkekler gibi davranmaları beklenmektedir. Tamamlayıcı görüşteki bu kadın yazarlara göre kadınlar kendi ev içi sorumluluklarını ve özellikle de annelik görevlerini üstlenip benimsemeleri gerektiğinden, kaçınılmaz bir şekilde erkeklerle eşit olamayacaklardır. Eşitlik adına kadınlara yüklenen çifte yük ters tepmiş durumdadır ve onlara göre en iyi çözüm tamamlayıcı yolun tercihinde yatmaktadır. Bununla birlikte bu tür bir tercihte kadınların eğitim ve çalışma alanına dâhil olmaları dışlanmamaktadır. Özellikle Müslüman kadınların kendilerine en iyi olanın verilmesi imkânı bakımından eğitim görme hakları bulunduğu kabul edilmektedir.

⁹ Burada radikal eşitlikçi türden kadınların ise tam aksine erkeklerle ilişkilerinin fiili eşitsizlik durumuyla karakterize olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Bu da yaşamı, onun dışından değerlendirmek yerine içine dalarak anlamaya çalışmanın farkını yeterince ortaya koymaktadır.

Çalışma ve diğer kamusal roller ise onların ev içi görevlerini yerine getirmeleri şartıyla yine birer hak olarak algılanmaktadır. Bu şekilde tamamlayıcılık, İslam'ın gerçek bir değerler kesiti olarak düşünülmekte ve bunun uygulanması halinde kadınların değer kazanacağı ve toplumun cinsiyetçiliğin istikrarsızlaştırıcı yüklerinden kurtulacağına inanılmaktadır.

Platformla ilgili olarak ise İslam konusundaki araştırmalarda zaman zaman değinildiği üzere biri eşitlikçi, diğeri tamamlayıcı yönelimli olmak üzere iki toplumsal cinsiyet örüntüsünün yanı sıra bir üçüncü örüntü olarak melezlenme ortaya çıkmaktadır. Nitekim ilk iki örüntü Platformla ilgili empirik verilere de yansımış bulunmaktadır. Mensuplara dağıtılan soru kağıtlarında bununla ilgili olarak verilen cevapların dağılımı da bunu açıkça teyid etmektedir. Ancak derinliğine yapılan görüşmeler, üçüncü bir örüntü ortaya çıkartmış bulunmaktadır.

Platform'da da belli zihinsel yönelişler, ilk iki model arasındaki ilişki, çok da basite indirgenebilecek ve biri diğerdinden kolaylıkla ayrılacak bir kutuplaşmayı temsil etmemektedir. Eşitlikçi model içerisindeki kadınların bu bakımdan sınırları ve hatta çelişkileri olabildiği gibi, tamamlayıcı model içerisinde yer alanların eşitlik fikrini tamamen devreden çıkarmaları gibi bir şey de söz konusu değildir. Bu ise konuyu oldukça karmaşık hale getirmekte ve tipolojik bir girişime meydan okuyabilmektedir. Bundan dolayı burada üçüncü bir örüntü tipi olarak melezlenme vurgulanmıştır. Buna göre eşitlik ile tamamlayıcılık, hatta tamamlayıcılık ile geleneksel ataerkil kavramsallaştırılmaların bir araya getirilerek yeniden inşa olunabildikleri görülmüştür. Nitekim bu da beni, yapılan gruplandırmaların *çözümleyici* amaçlarla sınırlı doğasını ve bunların temsil kabiliyetlerinin her zaman tartışmaya açık bulduklarını vurgulamak zorunda bırakmaktadır.

Yine de, *çözümleyici* bir çaba çerçevesinde anlaşılacak kaydıyla bu yönelimleri mümkün kılan etmenlere ilişkin tahliller yapmak mümkündür. Mensupların yaşam görüşlerinde kritik bir önem taşıyan İslam dininin metin, yorum ve pratikleri; içerisinde yaşadıkları modern/laik toplum yapısı çerçevesindeki ilişkiler ve düzenlemeler ve küreselleşme sürecinde daha da yoğunlaşan Batılı düşünce akımlarından (modernizm, tarihselcilik, feminizm vb.) gelen etkiler, bunların başlıcaları olarak anılabilirler. Mensuplar buna göre bir taraftan İslam'ın buyurgan ve düzenleyici dini normları, diğeri taraftan laik pozitif bir hukukun kendi cinsiyetlerine ilişkin sonuçları ve kendilerini yapı/kültür ve öznelikle

ilgili kombinasyonların ortasında algılamalarına yardım eden modern düşünce araçlarının etkilerine maruz kalmış bulunmaktadır. Onların toplumsal cinsiyet sistematizasyonu da bu etki kaynaklarına ilişkin kendilerinin *seçici modernlik*, *seçici kadınlık* ve *seçici dindarlık* olarak nitelendirilebilecek aktörlük davranışları paralelinde gelişmektedir. Şüphesiz bu tecrübeler çoklu niteliktedirler. Gelecekte yapılacak araştırmaların, öznel deneyimlere özel bir önem verilmesi sürecine koşut olarak daha zengin örüntü türlerini tartışma alanına sokacağını söylememek için bir sebep bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alkhateeb, S. A. H. (1998). Muslim Women's Perception of Equality: Case Study of Saudi Women, *Mediterranean Quarterly*, 9 (2), 110-31.
- Afkhami, M. (1997). Claiming our rights: A manual for women's human rights. Education in Muslim societies, Mahnaz Afkhami- Erika Friedl (eds.), *Muslim Women and the Politics of Participation. Implementing the Beijing Platform*. Syracuse University Press.
- Barlas, A. (2006a). Amina Wadud's hermeneutics of the Qur'an: Women rereading sacred texts, Suha Taji-Farouki (ed.), *Modern Muslim Intellectuals and the Qur'an*. (s. 97-123), Oxford: Oxford University Press.
- Barlas, A. (2006b). Women's readings of the Qur'an', Jane Dammen McAuliffe (ed.), *The Cambridge Companion to the Qur'an*. (s. 255-271). Cambridge, UK : Cambridge University.
- Afshar, H. (1998). *Islam and Feminisms: An Iranian Case-Study*, Macmillan Press Ltd.
- Göle, N. (1993). *Modern Mahrem* (4.baskı). İstanbul: Metis.
- Dilipak, A. (1988). *Bir Başka Açıdan Kadın*. İstanbul: Risale.
- Haddad, Y. Y.; J. I. SMITH (1996). Women in Islam: The mother of all battles', Suha Sabbagh (ed.), *Arab Women. Between Defiance and Restraint*. Olive Branch.
- Mair, L. (1991). Religion as catalyst for female activism, Hem Lata Swarup, Sarojini Bisaria (eds.), *Women, Politics and Religion*. New Delhi: A. C: Brothers.
- Moallem, M. (2001). Transnationalism, feminism, and fundamentalism', Elizabeth Anne Castelli & Rosamond C. Rodman (eds.), *Women, Gender, Religion: A Reader*. (s. 119-145). New York, NY: Palgrave Macmillan.

- Ortner, S. B. (1989). Is female to male as nature is to culture?, M .Rosaldo and L Lamphere (eds), *Women, Culture and Societ*. Stanford: Stanford University.
- Palmer, S. J. (1993). Women's "cocoon work" in new religious movements: Sexual experimentation and feminine rites of passag, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 32(4), 345-346.
- Reed, B. (ed.), (2002). *Nothing Sacred: Women Respond to Religious Fundamentalism and Terror*.
- Roald, A. S. (2001). *Women in Islam: The Western Experience*. Newyork, NY: Routledge.
- Rubin, B. (2003). *Revolutionaries and Reformers. Contemporary Islamist Movements in the Middle East*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Sirman, N. (1989). Feminism in Turkey: A short history, *New Perspectives on Turkey*, 3(1),1-34.
- Toker, İ. (2005). *Bir Yapılaşma İlişkisi olarak Kadınlar ve Din: Başkent Kadın Platformu Örnek-Olayı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuksal, H. Ş. (1996). Eş, anne ve evlat üçgeninde kadın (Kadınlar niçin feminist oluyorlar?), Bildiri metni, *Değişen Türkiye'de Müslüman Kadın Kimliği*, Panel, Ankara, 10 Şubat 1996.

YAZAR HAKKINDA

İhsan Toker,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak doktora eğitimini sürdürmektedir. Din sosyolojisi ve din psikolojisi başlıca çalışma alanlarıdır.

Erişim: toker@divinity.ankara.edu.tr

SUMMARY

Muslim women as modern individuals have gendered identities. They are under different pressures or possibilities. One category is about the texts, interpretations and practices of Islam which have a critical importance in the lives of these women. A second one concerns the relations and regulations within the modern and secular social structures in which they live. In addition, we can talk about the effects caused by the globalization process. Therefore, on the one hand they are face to face with the mandatory and regulatory norms of Islam, and on the other hand with the results of a secular and positive law order about their sex. Their gendered identities develop in the parallel of their actions as actors which may be called as selective modernity, selective femininity, and selective religiosity. Undoubtedly these women's experiences are multiple in their nature.

In this context we must take into consideration that the relationship between women and religion is not one-sided, static and unchanging one. There are different ways in which women experience their religion. In gender studies on religion, equality is an actual interest. Equity or complementarity represents another dimension in certain studies. These seem as the main patterns in the studies about Muslim women's relationships with men. However this essay is an attempt to go beyond this classification focusing on the members of a Turkish women group. Participating in the activities of this group and interviewing with these women, it is pointed out that we need a different typology which consists of three parts as patterns of equality, complementarity and hybridization. Due to its ambiguous nature, it seems that the last pattern needs to be studied more closely in the future.